

Wstęp do logiki

wykład 9

6 grudnia 2022

Kilka konwencji notacyjnych

- ▶ Formuły często zapisujemy w postaci $\varphi(x_1, \dots, x_n)$, gdzie $x_1, \dots, x_n$ są wszystkimi zmiennymi wolnymi w φ .
- ▶ Czasem używamy też $\varphi(x_1, \dots, x_n)$ dla oznaczenia formuły φ , której zmienne wolne są **spomiędzy** $x_1, \dots, x_n$.
- ▶ Skrótowo piszemy $\varphi(\bar{x})$, gdzie $\bar{x}$ oznacza ciąg $(x_1, \dots, x_n)$.
- ▶ Podobne skróty stosujemy do kwantyfikatorów. Piszemy:
  - ▶ $\forall x, y, z \varphi(x, y, z)$ zamiast $\forall x \forall y \forall z \varphi(x, y, z)$,
  - ▶ $\exists x, y, z \varphi(x, y, z)$ zamiast $\exists x \exists y \exists z \varphi(x, y, z)$,
  - ▶ $\forall \bar{x} \varphi(\bar{x})$ zamiast $\forall x_1 \forall x_2, \dots, \forall x_n \varphi(x_1, \dots, x_n)$,
  - ▶ $\exists \bar{x} \varphi(\bar{x})$ zamiast $\exists x_1 \exists x_2, \dots, \exists x_n \varphi(x_1, \dots, x_n)$,

Uniwersalne domknięcie formuły

Definicja

Niech $\varphi(x_1, \dots, x_n)$ będzie formułą, której zmienne wolne to $x_1, \dots, x_n$.

Uniwersalne domknięcie φ to zdanie $\forall x_1, x_2, \dots, x_n \varphi(x_1, \dots, x_n)$.

Fakt

Niech $\varphi(x_1, \dots, x_n)$ będzie formułą, której zmienne wolne to $x_1, \dots, x_n$.

Dla dowolnego modelu $\mathcal{M}$ mamy

$$\mathcal{M} \models \varphi(x_1, \dots, x_n) \quad \Leftrightarrow \quad \mathcal{M} \models \forall x_1, x_2, \dots, x_n \varphi(x_1, \dots, x_n).$$

Dowód.

- ▶ ($\Rightarrow$) Weźmy dowolne wartościowanie v . Każde wartościowanie v' różniące się od v co najwyżej na $x_1, \dots, x_n$ spełnia $\varphi(x_1, \dots, x_n)$ z założenia, że lewa strona zachodzi.
- ▶ ($\Leftarrow$) Weźmy dowolne wartościowanie v . Ponieważ v różni się od samego siebie co najwyżej na $x_1, \dots, x_n$, to v spełnia $\varphi(x_1, \dots, x_n)$ z założenia, że prawa strona zachodzi.

□

Od spełniania do logicznej prawdziwości

Symbole i definicje – podsumowanie

Dla dowolnej formuły φ (w języku $\mathcal{J}$) i modelu $\mathcal{M}$ (dla $\mathcal{J}$):

- ▶ $\mathcal{M} \models_v \varphi$ – formuła φ jest spełniona w $\mathcal{M}$ przez wartościowanie v .
  - ▶ $\mathcal{M} \models \varphi$ – formuła φ jest spełniona w $\mathcal{M}$ przez każde v
– φ jest **prawdziwa** w $\mathcal{M}$.
  - ▶ $\mathcal{M} \models \varphi$ dla każdego modelu $\mathcal{M}$ – φ jest prawdziwa w każdym modelu
– φ jest **logicznie prawdziwa**
– czasami mówi się też: φ jest **tautologią rachunku predykatów**.
-
- ▶ Dla zdań spełnianie i prawdziwość to to samo.
  - ▶ Dla formuł prawdziwość i prawdziwość uniwersalnego domknięcia to to samo.

Formuły proste

Definicja

Formułę pierwszego rzędu φ nazywamy **prostą** wtw gdy φ jest albo (i) formułą atomową, albo (ii) formułą postaci $Q_1x_1 \dots Q_nx_n \psi$ dla pewnej formuły pierwszego rzędu ψ i kwantyfikatorów $Q_1, \dots, Q_n$, dla pewnego $n > 0$.

- ▶ Formuły $\forall x (\exists y R(x, y) \rightarrow \forall y Q(z, y))$ oraz $x = y$ są proste.
Formuła $\forall x \exists y R(x, y) \rightarrow \forall y Q(z, y)$ nie jest prosta.

Obserwacja

Dla każdej formuły pierwszego rzędu φ , zbiór jej prostych podformuł jest jednoznacznie wyznaczony.

Notacja

Zbiór podformuł prostych formuły φ oznaczamy $\text{Psub}(\varphi)$.
Zatem, $\text{Psub}(\varphi) = \{\psi : \psi \in \text{Sub}(\varphi) \text{ oraz } \psi \text{ jest prosta}\}$.

Szkielet zdaniowy

Definicja

Niech φ będzie formułą pierwszego rzędu. **Szkielet zdaniowy** φ to zdanie α w języku rachunku zdań, takie że

$$\varphi = \alpha(p_1/\varphi_1, \dots, p_n/\varphi_n),$$

gdzie $\{\varphi_1, \dots, \varphi_n\} = \text{Psub}(\varphi)$, a $\{p_1, \dots, p_n\}$ są wszystkimi zmiennymi zdaniowymi występującymi w α .

- ▶ Ta definicja nie jest do końca formalna, bo używa postawienia formuł języka *pierwszego rzędu* za *zmienne zdaniowe*.
  - ▶ Przykład:
    - ▶ Niech φ będzie formułą $\forall x(\exists yR(x, y) \wedge Q(x, z)) \rightarrow \forall xP(x, z)$.
    - ▶ Obwodząc proste składowe φ dostajemy
- $$\boxed{\forall x(\exists yR(x, y) \wedge Q(x, z))} \rightarrow \boxed{\forall xP(x, z)}$$
- ▶ Każdy prostokąt odpowiada zmiennej zdaniowej, a więc szkieletem zdaniowym φ jest zdanie $p \rightarrow q$.

Związek z rachunkiem zdań

Definicja

Niech φ będzie formułą pierwszego rzędu, niech $\text{Psub}(\varphi) = \{\varphi_1, \dots, \varphi_n\}$, a $\alpha(p_1, \dots, p_n)$ niech będzie szkieletem zdaniowym φ . Dla dowolnego modelu $\mathcal{M}$ i wartościowania $v: \text{Var} \rightarrow M$, zdefiniujemy wartościowanie **zerojedynkowe** $v_{01}: \Sigma \rightarrow \{0, 1\}$ kładąc

$$v_{01}(p_i) = 1 \quad \Leftrightarrow \quad \mathcal{M} \models_v \varphi_i.$$

Lemat (o wartościowaniach zerojedynkowych)

Dla φ , α , v i v_{01} zdefiniowanych jak wyżej mamy

$$v_{01}(\alpha) = 1 \quad \Leftrightarrow \quad \mathcal{M} \models_v \varphi.$$

Dowód.

Indukcja ze względu na złożoność α .

- ▶ Jeśli α jest zmienną zdaniową, to lemat zachodzi z definicji v_{01} .
- ▶ Jeśli α jest formułą złożoną, to lemat wynika z własności wartościowań v i v_{01} .

Związek z rachunkiem zdań

Twierdzenie

Podstawienia tautologii rachunku zdań są logicznie prawdziwe.

Dowód.

- ▶ Niech α , p_i , φ i φ_j będą jak w lemacie o wartościowaniach zerojedynkowych.
- ▶ Załóżmy, że α jest tautologią rachunku zdań i weźmy dowolny model $\mathcal{M}$ i wartościowanie v .
- ▶ Dla v zdefiniujmy v_{01} jak poprzednio.
- ▶ Z lematu mamy, że $v_{01}(\alpha) = 1 \Leftrightarrow \mathcal{M} \models_v \varphi$.
- ▶ Ale α jest tautologią, więc $v_{01}(\alpha) = 1$.
- ▶ Zatem $\mathcal{M} \models_v \varphi$. □

Uwaga

Odwrotne zawieranie nie zachodzi. Nie każda formuła logicznie prawdziwa jest podstawieniem tautologii rachunku zdań. Na przykład $\forall x(x = x)$ nie jest.

Skrócony zapis wartościowań

Notacja

Dla formuły $\varphi(x_1, \dots, x_n)$, wartościowania $v(x_i) = a_i$, oraz modelu $\mathcal{M}$ wygodnie jest pisać

$$\mathcal{M} \models \varphi(x_1, \dots, x_n)[a_1, \dots, a_n] \quad \text{zamiast} \quad \mathcal{M} \models_v \varphi(x_1, \dots, x_n).$$

Przy tej konwencji notacyjnej mamy:

$$\mathcal{M} \models \forall \varphi(x, \bar{y})[a, \bar{b}] \quad \text{wtw gdy} \quad \forall m \in M : \mathcal{M} \models \varphi(x, \bar{y})[m, \bar{b}]$$

$$\mathcal{M} \models \exists \varphi(x, \bar{y})[a, \bar{b}] \quad \text{wtw gdy} \quad \exists m \in M : \mathcal{M} \models \varphi(x, \bar{y})[m, \bar{b}]$$

gdzie $\bar{y} = y_1, \dots, y_n$ są zmiennymi, $\bar{b} = b_1, \dots, b_n$ są elementami M , a symbole $\forall, \exists$ są kwantyfikatorami w metajęzyku (języku naturalnym).

Wynikanie semantyczne

Definicja

Niech Γ będzie zbiorem formuł, a φ formułą (w pewnym języku $\mathcal{J}$).
Piszemy $\Gamma \models \varphi$ i mówimy, że φ **wynika (semantycznie)** z Γ wtw gdy dla każdego modelu $\mathcal{M}$ mamy

$$\mathcal{M} \models \Gamma \quad \Rightarrow \quad \mathcal{M} \models \varphi.$$

Uwaga!!!

$\Gamma \models \varphi$ to *nie jest to samo* co

▶ dla każdego modelu $\mathcal{M}$ [$\forall v (\mathcal{M} \models_v \Gamma \quad \Rightarrow \quad \mathcal{M} \models_v \varphi)$].

$\Gamma \models \varphi$ to *jest to samo* co

▶ dla każdego modelu $\mathcal{M}$ [$\forall v \mathcal{M} \models_v \Gamma \quad \Rightarrow \quad \forall v \mathcal{M} \models_v \varphi$].

Semantyczne twierdzenie o dedukcji

Twierdzenie (o dedukcji – semantyczne)

Dla dowolnego zbioru zdań Γ , zdania φ i dowolnej formuły ψ :

$$\Gamma \cup \{\varphi\} \models \psi \quad \Leftrightarrow \quad \Gamma \models \varphi \rightarrow \psi.$$

Dowód.

- ▶ ($\Rightarrow$) Załóżmy, że lewa strona zachodzi i rozważmy model $\mathcal{M}$ taki, że $\mathcal{M} \models \Gamma$. Jeżeli $\mathcal{M} \not\models \varphi$, to $\mathcal{M} \models \varphi \rightarrow \psi$ z definicji spełniania. Jeżeli $\mathcal{M} \models \varphi$, to lewa strona daje, że $\mathcal{M} \models \psi$. Zatem $\mathcal{M} \models \varphi \rightarrow \psi$.
- ▶ ($\Leftarrow$) Załóżmy, że prawa strona zachodzi i rozważmy model $\mathcal{M}$ taki, że $\mathcal{M} \models \Gamma \cup \{\varphi\}$. Prawa strona daje, że $\mathcal{M} \models \varphi \rightarrow \psi$. Ale $\mathcal{M} \models \varphi$, więc z definicji spełniania $\mathcal{M} \models \psi$. □

Tw. o dedukcji nie zachodzi dla ψ nie będącego zdaniem.

Kontrprzykład: $x = y \models x = z \not\models (x = y) \rightarrow (x = z)$.

Dowód.

Najpierw zauważmy, że $x = y \models x = z$ zachodzi, bo dla każdego modelu $\mathcal{M}$, albo $|M| > 1$ i wtedy $\mathcal{M} \models x = y$, albo $|M| = 1$ i wtedy $\mathcal{M} \models x = z$. Weźmy teraz dowodny model $\mathcal{N}$ taki, że $|N| > 1$. Wtedy $\mathcal{N} \not\models (x = y) \rightarrow (x = z)$. □

Teoria

Definicja

Teoria to dowolny zbiór zdań.

- ▶ Teoria T jest **spełnialna** wtw gdy istnieje model $\mathcal{M}$ taki, że $\mathcal{M} \models T$.
- ▶ Teoria T jest **zupełna** wtw gdy T jest spełnialna i dla każdego zdania φ mamy $T \models \varphi$ lub $T \models \neg\varphi$.

Definicja

Dla dowolnego modelu $\mathcal{M}$, **teoria** $\mathcal{M}$ to zbiór $\text{Th}(\mathcal{M})$ zdefiniowany następująco: $\text{Th}(\mathcal{M}) = \{\varphi : \varphi \text{ jest zdaniem i } \mathcal{M} \models \varphi\}$.

Twierdzenie

Dla dowolnego modelu $\mathcal{M}$ teoria $\text{Th}(\mathcal{M})$ jest zupełna.

Dowód.

Natychmiastowy z definicji spełniania i faktu, że φ jest zdaniem.

Przykład teorii

Weźmy język z jednym dwuargumentowym symbolem funkcyjnym $\cdot$ (pisanym między argumentami: $x \cdot y$).

- ▶ Niech $T = \{\forall x, y, z \quad x \cdot (y \cdot z) = (x \cdot y) \cdot z\}$.
- ▶ Niech φ będzie zdaniem $\forall x, y \quad x \cdot y = y \cdot x$.
- ▶ Rozważmy dwa modele $\mathcal{A} = (A; \cdot^{\mathcal{A}})$ i $\mathcal{B} = (B; \cdot^{\mathcal{B}})$ takie, że

$\cdot^{\mathcal{A}}$	a	b		$\cdot^{\mathcal{B}}$	a	b
	a	b			a	b
	b	a			a	b

- ▶ Łatwo sprawdzić, że $\mathcal{A} \models T$ oraz $\mathcal{B} \models T$.
- ▶ Ale $\mathcal{A} \models \varphi$, a $\mathcal{B} \models \neg\varphi$ (bo $a \cdot^{\mathcal{B}} b = b \neq a = b \cdot^{\mathcal{B}} a$).
- ▶ Zatem teoria T nie jest zupełna.